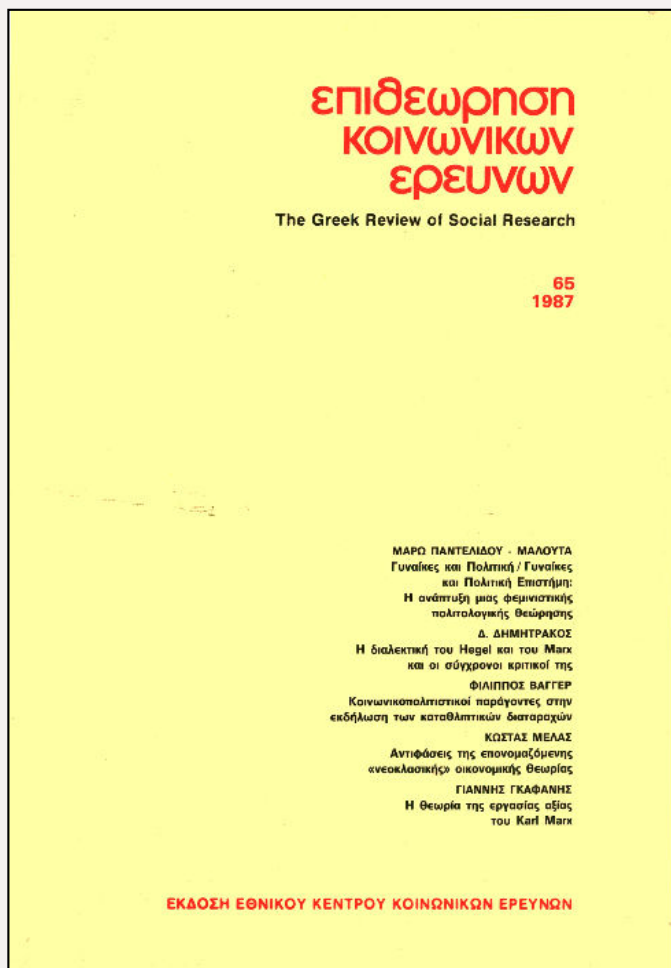

Επιθεώρηση Κοινωνικών Ερευνών

Τομ. 65, 1987

Κοινωνικοπολιτισμικοί παράγοντες στην
εκδήλωση των καταθλιπτικών διαταραχών

Βάγгер Φίλιππος

<https://doi.org/10.12681/grsr.649>

Copyright © 1987 Φίλιππος Βάγгер

To cite this article:

Βάγгер, Φ. (1987). Κοινωνικοπολιτισμικοί παράγοντες στην εκδήλωση των καταθλιπτικών διαταραχών. *Επιθεώρηση Κοινωνικών Ερευνών*, 65(65), 57-65. doi:<https://doi.org/10.12681/grsr.649>

Φίλιππος Βάγγερ*

ΚΟΙΝΩΝΙΚΟΠΟΛΙΤΙΣΜΙΚΟΙ ΠΑΡΑΓΟΝΤΕΣ
ΣΤΗΝ ΕΚΔΗΛΩΣΗ
ΤΩΝ ΚΑΤΑΘΛΙΠΤΙΚΩΝ ΔΙΑΤΑΡΑΧΩΝ

Το παραδοσιακό ιατρικό μοντέλο θεωρεί τις ψυχικές διαταραχές αποτέλεσμα φυσιολογικών και βιοχημικών ανωμαλιών και βασίζει τη διάγνωσή τους σε ανάλογη συμπτωματολογία. Εντούτοις η έρευνα των τελευταίων είκοσι ετών έχει δώσει ιδιαίτερη προσοχή στις γνωστικές (cognitive) και ψυχοκοινωνικές απόψεις των ψυχικών διαταραχών φέρνοντας έτσι σε φως τις αλληλεπιδράσεις και τη λειτουργική σχέση μεταξύ συμπεριφοράς του ατόμου (υγιούς ή μη) και κοινωνικού περιγύρου. Έτσι δημιουργείται μια πληρέστερη και ακριβέστερη εικόνα του ψυχικά διαταραγμένου ατόμου που συμπεριλαμβάνει ένα ευρύτερο φάσμα συμπεριφορών και γνωστικών λειτουργιών σχετικών με την κοινωνική του υπόσταση. Συμπεριφορές που σε πρώτη θεώρηση φαίνονται αυθαίρετες μπορούν να ερμηνευθούν και να κατανοηθούν αν ληφθούν υπόψη οι κοινωνικές συνθήκες στις οποίες συμβαίνουν. Η μελέτη λοιπόν των ψυχικών διαταραχών πρέπει να λαβαίνει υπόψη το συγκεκριμένο κοινωνικό πλαίσιο όπου αυτές εκδηλώνονται. Με αυτόν τον τρόπο θα επιτευχθεί πληρέστερη κατανόηση, ακριβέστερη διάγνωση και συνεπώς αποτελεσματικότερη θεραπεία.

ΔΙΑΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΕΣ ΔΙΑΦΟΡΕΣ ΣΤΗΝ ΕΚΦΡΑΣΗ ΤΗΣ ΚΑΤΑΘΛΙΨΗΣ

Μία συνεχώς αυξανόμενη βιβλιογραφία τεκμηριώνει την ύπαρξη διαφορών στη συμπτωματολογία της κατάθλιψης μεταξύ διαφορετικών εθνοπολιτιστικών ομάδων (Field, 1958 και 1960· Wintrob, 1967· El Islam, 1969). Αυτές οι

* Ψυχολόγος, Ph. D., Max - Planck - Institut für Psychiatrie, Μόναχο.

διαφορές είναι πολύ πιο έντονες μεταξύ πολιτισμών και διαφέρουν κατά πολύ, με ανεξάρτητη ιστορική εξέλιξη. Έχει παρατηρηθεί ότι στους αφρικανικούς πληθυσμούς η κατάθλιψη είναι σχετικά ελαφρότερης μορφής, συντομότερης διάρκειας και χαρακτηρίζεται από τη σχετική απουσία αισθημάτων ενοχής και από χαμηλό ποσοστό αυτοκτονιών (Leighton κ.ά., 1963). Στη Δυτική και Νότια Ινδία αναφέρονται σπανίως αισθήματα ενοχής και του αυτουποβιβασμού, σε δυτικές πολιτιστικές ομάδες έχει προταθεί ότι σχετίζεται με τη χριστιανική πίστη και θρησκεία (Murphy κ.ά., 1970).

Λαμβάνοντας υπόψη τα παραπάνω, δημιουργείται το ερώτημα μέχρι ποιο βαθμό επηρεάζει το πολιτιστικό περιβάλλον την εκδήλωση των καταθλιπτικών διαταραχών και ποιες συγκεκριμένες απόψεις της συμπεριφοράς των καταθλιπτικών διαφέρουν μεταξύ πολιτιστικών ομάδων.

Η εκδήλωση της κατάθλιψης σε αφρικανικές εθνικές ομάδες έχει μελετηθεί από έναν αριθμό ερευνητών (Lambo, 1956 και 1960· Collomb και Zwinglestein 1962· Buchan, 1969· German, 1969) και έτσι ο σχετικά μεγάλος όγκος στοιχείων επιτρέπει σύγκριση με αυτά από δυτικές εθνοπολιτιστικές ομάδες. Ο Binitie (1975) αναφέρει ότι στην Ευρώπη η κατάθλιψη εμφανίζεται με τα κύρια χαρακτηριστικά της καταθλιπτικής διάθεσης, ενοχών, τάσης αυτοκτονίας, κινητικής, επιβράδυνσης και άγχους. Στην Αφρική τα κύρια χαρακτηριστικά που απαντώνται είναι καταθλιπτική διάθεση, σωματικά συμπτώματα και κινητική επιβράδυνση. Ενοχές και τάσεις αυτοκτονίας είναι σπάνια στους Αφρικανούς (Binitie, 1981).

Οι Ndeti και Vadher (1982) μελέτησαν τους ψυχοκοινωνικούς παράγοντες τους σχετιζόμενους με την επιδημιολογία της κατάθλιψης στην Κένυα και διαπίστωσαν ότι το να είναι κανείς πρωτότοκος γιος είναι παράγων ευπάθειας. Οι αυξημένες κοινωνικές πιέσεις και υπευθυνότητες που επιβάλλονται στον πρωτότοκο, σύμφωνα με τα ήθη που επικρατούν στην Κένυα, δια φωτίζουν την παραπάνω διαπίστωση. Επιπλέον στην ίδια μελέτη, θρησκευτική πίστη και στενοί δεσμοί με άλλους δεν φαίνεται να λειτουργούν ως προστατευτικοί παράγοντες εναντίον της κατάθλιψης, όπως αναφέρουν οι Brown και Harris (1978) για τον βρετανικό πληθυσμό που μελέτησαν. Οι Despinou και Camelio (1967) στην έρευνά τους σχετικά με τις ψυχοπαθολογικές καταστάσεις στην Καραϊβική αναφέρουν σχετική σπανιότητα καταθλιπτικών διαταραχών την οποία ερμηνεύουν σε σχέση με τις κοινωνικές δομές και την πολιτιστική ιδιοσυγκρασία του πληθυσμού. Οι Murphy κ.ά. (1968) μελέτησαν καταθλιπτικούς ασθενείς σε τριάντα διαφορετικές χώρες από όλο τον κόσμο και τους βαθμολόγησαν σύμφωνα με τα συμπτώματα που παρουσίαζαν. Η ομάδα των ευρωπαϊκών εθνών διαφέρει από τις άλλες εθνολογικές ομάδες ως προς τη συχνότερη παρουσία συμπτωμάτων κόπωσης, απώλειας της σεξουαλικής ορμής, αυτο-κατηγοριών και απώλειας βάρους. Από τα πα-

ραπάνω φαίνεται ότι η εμφάνιση και εκδήλωση της κατάθλιψης είναι στενά σχετισμένες με το συγκεκριμένο κοινωνικοπολιτιστικό περιβάλλον. Οι κοινωνικές δομές, οι αξίες και οι νόρμες που επικρατούν φαίνεται να επηρεάζουν τόσο την επιδημιολογία όσο και τη συμπτωματολογία των καταθλιπτικών διαταραχών.

Περαιτέρω στοιχεία για την ύπαρξη διαφορών στο προσωπικό βίωμα της κατάθλιψης μεταξύ διαφορετικών πολιτιστικών ομάδων αναφέρονται από τους Marsella κ.ά. (1973). Χρησιμοποιώντας το διαγνωστικό όργανο Zung SDS (Zung, 1964) και μια λίστα με 60 συμπτώματα απέδειξαν ότι το βίωμα της κατάθλιψης ενέχει έναν έντονο διαπροσωπικό χαρακτήρα για τους Ιάπωνες της Αμερικής· οι Κινέζοι της Αμερικής επιδεικνύουν περισσότερες φυσιολογικές και σωματικές διαταραχές, ενώ οι Καυκάσιοι-Αμερικανοί αναφέρουν περισσότερες ψυχολογικές αναστατώσεις, όπως απελπισία και κενότητα. Επίσης τα αποτελέσματα των Tanaka-Matsumi και Marsella (1976) προτείνουν την ύπαρξη διεθνικών διαφορών στην υποκειμενική έννοια και εμπειρία της κατάθλιψης. Χρησιμοποιώντας συνειρμό λέξεων (word association task) σχετιζομένων με την κατάθλιψη, διαπίστωσαν ότι οι Ιάπωνες αντιδρούσαν με λέξεις που αναφέρονται στο εξωτερικό περιβάλλον, ενώ οι Αμερικανοί αντιδρούσαν με λέξεις σχετικές με εσωτερικές συναισθηματικές καταστάσεις. Οι συγγραφείς ερμηνεύουν αυτήν τη διαπίστωση ως προς τα διαφορετικά κοινωνικά σχήματα του Εγώ στην αμερικανική και ιαπωνική κοινωνία που ακολούθως υποβάλλουν διαφορετικούς τρόπους αφομοίωσης των προσωπικών εμπειριών. Οι κοινωνικοπολιτιστικές συνθήκες στην Ιαπωνία υποβάλλουν την ανάπτυξη του Εγώ ως αναπόσπαστο μέρος ενός δικτύου διαπροσωπικών σχέσεων με κοινή λειτουργία και ταυτότητα σε αντίθεση με το ιδεώδες του εξατομικευμένου Εγώ του δυτικού πολιτισμού. Αυτή η διαφορά αντανάκλαται και στο φαινομενολογικό βίωμα της καταθλιπτικής κατάστασης σε αυτές τις δύο πολιτιστικές ομάδες. Οι Ιάπωνες βιώνουν την κατάθλιψη σε σχέση με εξωτερικές διαπροσωπικές αναστατώσεις στην κοινωνική τους ζωή, ενώ οι Δυτικοί τη βιώνουν περισσότερο ως εσωτερική συναισθηματική διαδικασία. Περαιτέρω στοιχεία που υποστηρίζουν την ύπαρξη διαφορών στην υποκειμενική εμπειρία της κατάθλιψης μεταξύ διαφορετικών εθνοπολιτιστικών ομάδων παρέχονται και από τους Master και Zung (1977) που χρησιμοποιώντας το Zung SDS ως όργανο μέτρησης σύγκριναν δείγματα ινδών, ολλανδών και ισπανών καταθλιπτικών.

Ας σημειωθεί ότι οι παραπάνω διεθνείς διαφορές στην έκφραση της κατάθλιψης προέκυψαν από τη σύγκριση πολιτιστικών ομάδων που διαφέρουν εντόως προς ποικίλες απόψεις ηθών, κοινωνικών και πολιτιστικών δομών.

Η διεθνική έρευνα σχετικά με την ψυχοπαθολογία έχει ως επί το πλείστον συγκεντρωθεί στη σύγκριση δυτικών και μη δυτικών πολιτιστικών ομάδων, ίσως ακριβώς γιατί οι διαφορές είναι εμφανέστερες και εντονότερες. Οι εθνικές ομάδες που θεωρούνται μέρος του λεγόμενου δυτικού πολιτισμού διαφέρουν σε γλώσσα, παραδόσεις και ήθη· έχουν όμως σε μεγάλο βαθμό παρεμφερείς τις βασικές θρησκευτικές και ηθικές αξίες, έχουν συγγενή κοινωνική εξέλιξη και βρίσκονται σε στενή επαφή και αλληλεπίδραση. Δημιουργείται λοιπόν το ερώτημα αν η εκδήλωση της κατάθλιψης διαφέρει και μεταξύ εθνικών ομάδων που εντούτοις ανήκουν στην ίδια πολιτιστική σφαίρα.

Χρησιμοποιώντας το Zung SDS ως κοινό όργανο μέτρησης βεβαιώθηκαν ποσοτικές διαφορές στη βασική (baseline) καταθλιπτική συμπτωματολογία σε υγιείς ενήλικες που απάντησαν στο ερωτηματολόγιο σε διάφορες ευρωπαϊκές χώρες και στις ΗΠΑ. Οι χώρες που συμπεριλήφθηκαν στη μελέτη ήταν η Τσεχοσλοβακία, η Σουηδία, η Γερμανία, η Ισπανία, η Αγγλία και οι ΗΠΑ· κατατάχθηκαν δε σε αυτή τη σειρά ως προς την εμφάνιση καταθλιπτικών συμπτωμάτων στον υγιή πληθυσμό (Zung, 1972). Ας σημειωθεί όμως εδώ ότι αυτές οι διαφορές ήταν ποσοτικές και ότι η μελέτη αυτή δεν καταπιάστηκε με το ερώτημα της ύπαρξης ποιοτικών διαφορών στην εκδήλωση της κατάθλιψης μεταξύ των παραπάνω εθνικών ομάδων.

Στοιχεία για ποιοτικές διαφορές σε καταθλιπτική συμπτωματολογία μεταξύ δυτικοευρωπαϊκών χωρών παρέχονται από τους Perris κ.ά. (1981). Καταθλιπτικοί ασθενείς από τη Βόρεια Σουηδία και τη Νότια Ιταλία επέδειξαν διαφορές στην παρουσία συγκεκριμένων καταθλιπτικών συμπτωμάτων. Επιπλέον, πέρα από τις διαφορές στην αυτο-αναφορά των συμπτωμάτων, οι ίδιοι ασθενείς βαθμολογήθηκαν και εκτιμήθηκαν διαφορετικά ως προς την κατάθλιψη από τους κλινικούς θεράποντες στις δύο χώρες. Αυτά τα στοιχεία δείχνουν διεθνικές διαφορές όχι μόνο στον τρόπο που βιώνεται η κατάθλιψη αλλά και στον τρόπο που οι γιατροί στις δύο χώρες δίνουν βάρος και στηρίζουν τη διάγνυσή τους σε διαφορετικά συμπτώματα. Διεθνικές διαφορές μεταξύ καταθλιπτικών αναφέρονται επίσης και μεταξύ ελλήνων και βρετανών ασθενών (Lyketsos κ.ά., 1978). Κατά τη φάση της ανάρρωσης οι έλληνες ασθενείς βρέθηκαν να είναι πολύ πιο επιθετικοί (extrapunitive) από τους βρετανούς. Αν και τα διαγνωστικά κριτήρια ήταν τα ίδια και στις δύο χώρες, διεθνικές διαφορές παρατηρήθηκαν στη συμπεριφορά και σε συγκεκριμένες κοινωνικές εκδηλώσεις. Φαίνεται ότι διεθνικές διαφορές δεν εμφανίζονται

μόνο στη φαινομενολογική εμπειρία της κατάθλιψης, αλλά επίσης και στον τρόπο που η κατάθλιψη επηρεάζει απόψεις της παρατηρητέας συμπεριφοράς των ασθενών. Διαφορές στην κοινωνική συμπεριφορά αναφέρονται μεταξύ καταθλιπτικών δύο κοινωνικοπολιτιστικών ομάδων της αυτής εθνικότητας (Fernando, 1975). Προτεστάντες και εβραίοι καταθλιπτικοί από την ανατολική περιφέρεια του Λονδίνου βρέθηκαν να διαφέρουν σε μια σειρά από χαρακτηριστικά σχετικά με τη γενικότερή τους κοινωνική συμπεριφορά και ειδικότερα με τη συμπεριφορά τους μέσα στην οικογένεια. Είναι ενδιαφέρον να σημειωθεί ότι και οι δύο αυτές ομάδες ήταν βρετανικής εθνικότητας και επιπλέον κάτοικοι της ίδιας περιφέρειας που υποδηλώνει και σχετική ομοιογένεια κοινωνικής τάξης. Εντούτοις οι διαφορετικές θρησκείες που υποβάλλουν και διαφορετικά ήθη και διαφορετικές αντιλήψεις ως προς τους κοινωνικούς θεσμούς επέφεραν διαφορές στην εκδήλωση της κατάθλιψης.

Αυτά τα ευρήματα μας δείχνουν ότι το κοινωνικοπολιτιστικό κλίμα παίζει καθοριστικό ρόλο στην έκφραση της κατάθλιψης μετασχηματίζοντας την ενδο-ατομική διαταραχή σε συμπτώματα και συμπεριφορές φορτισμένες με σημασία για τη συγκεκριμένη κοινωνική πραγματικότητα.

ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΚΑ ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΑ ΣΤΗ ΔΙΑΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΗ ΕΡΕΥΝΑ ΤΗΣ ΚΑΤΑΘΛΙΨΗΣ

Ένα από τα σημεία που απαιτεί ιδιαίτερη προσοχή στη διαπολιτιστική έρευνα κλινικών πληθυσμών είναι τα διαφορετικά διαγνωστικά κριτήρια ψυχοπαθολογικών καταστάσεων που χρησιμοποιούνται σε διαφορετικές χώρες. Διαφορετικά διαγνωστικά συστήματα έχουν αναπτυχθεί ανάλογα με τις διαφορετικές απόψεις και προσεγγίσεις που επικρατούν στη μελέτη και εφαρμογή της ψυχιατρικής στις διάφορες δυτικές χώρες. Παίρνοντας ως παράδειγμα την κατάθλιψη, ο Niedermeyer (1967) αφού σύγκρινε τις ψυχιατρικές προσεγγίσεις στις ΗΠΑ και στη Γερμανία σημειώνει ότι η αμερικανική ψυχιατρική, σε αντίθεση με τη γερμανική, δουλεύει από την ευρύτερη ζώνη των νευρώσεων προς την κεντρική περιοχή των ψυχώσεων. Η αμερικανική ψυχιατρική είναι προσανατολισμένη ψυχοδυναμικά και δεν συλλαμβάνει το σχήμα της ενδογενούς-ψυχωτικής κατάθλιψης με τη σημασία που έχει στη γερμανική ψυχιατρική. Αυτό δείχνει ότι διαφορετικές ψυχιατρικές παραδόσεις επιβάλλουν διαφορετικά σχήματα ψυχοπαθολογικών διαταραχών και συνεπώς μπορούν να οδηγήσουν σε διαφορετικές διαγνώσεις.

Επίσης, τα βρετανικά διαγνωστικά κριτήρια βρέθηκαν να διαφέρουν από τα αμερικανικά. Ένα σχετικά μεγάλο ποσοστό ασθενών που βρετανοί

ψυχίατροι είχαν διαγνώσει ότι είναι καταθλιπτικοί, νευρωτικοί ή διαταραγμένες προσωπικότητες (personality disorders), αμερικανοί ψυχίατροι διέγνωσαν ότι είναι σχιζοφρενείς (Kendell κ.ά., 1971). Παρόμοιες διαφορές στη διάγνωση αναφέρονται μεταξύ αμερικανών, βρετανών, δανών, νορβηγών και σουηδών ψυχιάτρων (Rawnsley, 1968). Οι Kendell κ.ά. (1974) πρόβαλαν τις ίδιες εγγραφές video διαφόρων ψυχιατρικών ασθενών σε βρετανούς, γάλλους και γερμανούς ψυχιάτρους και σύγκριναν τις διαγνώσεις τους. Και οι τρεις εθνικότητες βρέθηκαν να έχουν παρεμφερή σχήματα για τη σχιζοφρένεια, τις νευρωτικές διαταραχές, τις διαταραχές προσωπικότητας και για τον αλκοολισμό, αλλά όχι για τις συναισθηματικές διαταραχές. Οι βρετανοί διέφεραν από τους γάλλους και από τους γερμανούς ψυχιάτρους ως προς τη διάγνωση των συναισθηματικών διαταραχών και ιδιαίτερα της μανιοκατάθλιψης. Σύμφωνα με τα παραπάνω είναι και η διαπίστωση των Koehler και Jacoby (1978) ότι οι βρετανοί ψυχίατροι έχουν ευρύτερο σχήμα μανιοκαταθλιπτικών διαταραχών τόσο από γερμανούς όσο και από αμερικανούς ψυχιάτρους. Περαιτέρω στοιχεία που υποστηρίζουν την ύπαρξη διαφορών στη διάγνωση της κατάθλιψης μεταξύ βρετανικής και γερμανικής ψυχιατρικής παρέχονται και από τον συγγραφέα (Vanger, 1984).

Ένα δεύτερο σημείο που απαιτεί προσοχή είναι ότι η έννοια της κατάθλιψης και οι ερευνητικές προσεγγίσεις και μέθοδοι για τη μελέτη της έχουν κυρίως αναπτυχθεί στα πλαίσια της παραδοσιακής δυτικής ψυχιατρικής και γι' αυτό μπορεί να είναι και ακατάλληλες για τη θεώρηση της κατάθλιψης σε μη δυτικούς πολιτισμούς. Τυποποιημένα όργανα μέτρησης και διάγνωσης, όπως π.χ. το Zung SDS, έχουν κατασκευαστεί με βάση δυτικά πρότυπα και στοιχεία και πιθανόν να μην είναι έγκυρα σε πολιτιστικά περιβάλλοντα λιγότερο δυτικοποιημένα (Marsella, 1980). Επιπλέον, διαγνωστικά όργανα με μορφή ερωτηματολογίου όπου ο ασθενής πρέπει να απαντήσει σε διάφορες προτάσεις (items), μπορεί εύκολα να παρερμηνευθούν λόγω της διαφορετικής σημασίας και βαρύτητας ορισμένων εννοιών στα διάφορα πολιτιστικά μιλιά. Π.χ., η λέξη «φόβος» έχει διαφορετική σημασία για τους Ινδούς, τους Αμερικανούς και τους Ιάπωνες. Οι Αμερικανοί και οι Ιάπωνες θεωρούν το φόβο σχετισμένο με την άγνοια και το άγνωστο. Σε ιδιαίτερα εκβιομηχανισμένες και οργανωμένες κοινωνίες όπως η αμερικανική και η ιαπωνική, η πρόγνωση, ο προσχεδιασμός, ο έλεγχος είναι αναπόσπαστο μέρος του πολιτισμού και του κοινωνικού συστήματος και η απουσία τους σχετίζεται με ανασφάλεια και φόβο. Σε μια λιγότερο δυτικοποιημένη χώρα όπως η Ινδία, ο φόβος είναι σχετισμένος μεταξύ άλλων με δαίμονες, φανταστικές καταστάσεις και κακά όνειρα, αντανakλώντας έτσι μια διαφορετική κοινωνικοπολιτιστική πραγματικότητα (Triandis, 1972).

Κοινωνικοπολιτιστικοί παράγοντες υποβάλλουν τη δόμηση και το βίωμα της υποκειμενικής πραγματικότητας και συνεπώς επηρεάζουν την έκφραση των διαταραγμένων ψυχικών καταστάσεων. Αρκετές μελέτες και ερευνητικά δεδομένα επιβεβαιώνουν τη σχέση της κατάθλιψης με τη δομή και οργάνωση του ψυχοκοινωνικού περιβάλλοντος.

Οι εξηγήσεις που έχουν προταθεί για την παρατηρούμενη διαπολιτιστική παραλλαγή στην εκδήλωση της κατάθλιψης κυμαίνονται από τις επιδράσεις της δυτικοποίησης μέχρι τις επιδράσεις των διαφορετικών θρησκειών ή και του ψυχοκοινωνικού σχήματος του Εγώ. Ο Engelsman (1982) κατόπιν εκτεταμένης ανασκόπησης ερευνητικών μεθόδων και ευρημάτων από διεθνικές μελέτες συμπεραίνει ότι «η σχέση μεταξύ κατάθλιψης και πολιτιστικών παραγόντων είναι πολύπλοκη και προς το παρόν πενιχρά κατανοητή» (σ. 269). Για να αποκτηθεί πληρέστερη κατανόηση των καταθλιπτικών διαταραχών και της σχέσης τους με το κοινωνικό περιβάλλον είναι απαραίτητο να εξεταστούν η σημασία και οι λειτουργικές ιδιότητες των καταθλιπτικών συμπτωμάτων στα συγκεκριμένα κοινωνικοπολιτιστικά πλαίσια όπου εμφανίζονται.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Binitie A. (1975), «A factor-analytical study of depression across cultures (African & European)», *British Journal of Psychiatry*, 127, σ. 559-563.
- , (1981), «The clinical manifestations of depression in Africans», στο T. A. Ban, R. Gonzalez, A. S. Jablensky, N. A. Sartorius και F. E. Vartanian (επιμ.), *Prevention and Treatment of Depression*, University Park Press, Βαλτιμόρη.
- Brown G. W. και Harris T. (1978), *Social Origins of Depression: a study of psychiatric disorder in women*, Tavistock Publications, Λονδίνο.
- Buchan T. (1969), «Depression in African patients», *South African Medical Journal*, 43, σ. 1055-1058.
- Colomb H. και Zwingelstein J. (1962), «Les états dépressifs en milieu africain», στο T. A. Lambo (επιμ.), *Conference Reports First Pan-African Psychiatric Conference*.
- Despinou M. και Camelio A. (1967), «La psychopathologie aux Antilles et ses relations avec les structures sociales», στο N. Petrilowitsch (επιμ.), *Beiträge zur vergleichenden Psychiatrie (Pt 1)*, Bibliotheca Psychiatrica et Neurologica, Βασιλεία.
- El Islam M. F. (1969), «Depression and guilt: a study at an Arab psychiatric clinic», *Social Psychiatry*, 4, σ. 56-58.
- Fernando S. J. M. (1975), «A cross-cultural study of some familial and social factors in depressive illness», *British Journal of Psychiatry*, 127, σ. 46-53.
- Field M. J. (1958), «Mental disorder in Rural Ghana», *Journal of Mental Science*, 104, σ. 1043-1051.
- , (1960), *Search for Security: An Ethno-psychiatric Study of Rural Ghana*, Faber & Faber, Λονδίνο.

- German G. A. (1969), «Psychiatric morbidity amongst Uganda student population», *British Journal of Psychiatry*, 115, σ. 1323-1329.
- Kendell R. E., Cooper J. E., Gourlay A. J., Copeland J. R. M., Sharpe L. και Gurland B. J. (1971), «Diagnostic criteria of American and British psychiatrists», *Archives of General Psychiatry*, 25, σ. 123-130.
- Kendell R. E., Pichot P. και Von Cranach M. (1974), «Diagnostic criteria of English, French and German psychiatrists», *Psychological Medicine*, 4, σ. 187-195.
- Koehler K. και Jacoby C. (1978), «Schneider-orientated psychiatric diagnosis in Germany with New York and London», *Comprehensive Psychiatry*, 19, σ. 19-26.
- Lambo T. (1956), «Neuropsychiatric observations in the Western Region of Nigeria», *British Medical Journal*, 11, σ. 1388-1394.
- , (1960), «Further neuro-psychiatric observations in Nigeria», *British Medical Journal*, II, σ. 1696-1704.
- Leighton A., Lambo T., Hughes C., Leighton D., Murphy J. και Macklin D. (1963), *Psychiatric Disorder Among the Yoruba*, Ithaca, Cornell University Press, Νέα Υόρκη.
- Lyketsos G. C., Blackburn I. M. και Tsiantis J. (1978), «The measurement of hostility during recovery from depression», *Psychological Medicine*, 8, σ. 145-149.
- Marsella A. J. (1980), «Depressive experience and disorders across cultures», στο H. Triandis και J. Draguns (επιμ.), *Handbook of Cross-Cultural Psychology. Vol. 6. Psychopathology*, Allyn & Bacon, Βοστώνη.
- Marsella A., Kinzie D. και Gordon P. (1973), «Ethnic variations in the expression of depression», *Journal of Cross-Cultural Psychology*, 4, σ. 435-458.
- Master R. S. και Zung W. K. (1977), «Depressive symptoms in patients and normal subjects in India», *Archives of General Psychiatry*, 34, σ. 972-974.
- Murphy H. B. M., Wittkower E. D. και Chance N. W. (1964), «Cross-cultural inquiry into the symptomatology of depression; a preliminary report», *Transcultural Psychiatry Research Review*, 1, σ. 5-18.
- Murphy H. B. M., Wittkower D. C. και Chance N. W. (1968), «Cross-cultural inquiry into the symptomatology of depression», *International Journal of Psychiatry*, 3, σ. 6-15.
- Murphy H. B. M., Wittkower E. D. και Chance N. W. (1970), «The symptoms of depression — a cross-cultural survey», στο I. Al-Issan και W. Dennis (επιμ.), *Cross-cultural Studies of Behaviour*, Holt, Rinehart & Winston.
- Niedermeyer E. (1967), «Die Depression. Ein Vergleich amerikanischer und deutscher psychiatrischer Auffassungen», στο N. Petriliowitsch (επιμ.), *Beiträge zur vergleichenden Psychiatrie (Pt 2)*, Bibliotheca Psychiatrica et Neurologica, Βασιλεία.
- Ndeti D. M. και Vagher A. (1982), «A study of some psychological factors in depressed and non-depressed subjects in a Kenyan setting», *British Journal of Medical Psychology*, 55, σ. 235-239.
- Perris C., Eisenmann M., Eriksson U., Perris H., Kemali D., Amati A., Del Vecchio M. και Vacca L. (1981), «Transcultural aspects of depressive symptomatology», *Psychiatrica Clinica*, 14, σ. 69-80.
- Rao A. (1973), «Depressive illness and guilt in Indian culture», *Indian Journal of Psychiatry*, 15, σ. 231-236.
- Rawnsley K. (1968), «An international diagnostic exercise», στο *Proceedings, Fourth World Congress of Psychiatry, Madrid, 1966, Part 4*, 2683-2686, International Congress Series No 150, Excerpta Medica, Άμστερνταμ.
- Tanaka-Matsumi J. και Marsella A.J. (1976), «Cross-cultural variations in the phenomenological experience of depression: 1. Work Association Studies», *Journal of Cross-Cultural Psychology*, 7, σ. 379-396.
- Triandis H. C. (1972), «An approach to the analysis of subjective culture», στο W. P. Lebra (επιμ.), *Transcultural Research in Mental Health*, University Press, Χαβάνη.
- Vanger P. (1984), *Variations in the interactive behaviour depressives*, Doctoral Dissertation,

University of London.

Wintrob (1967), «A study of disillusionment: depressive reactions of Liberian students returning from advanced training abroad», *American Journal of Psychiatry*, 123, σ. 1593-1598.

Zung W. W. K. (1965), «A self-rating depression scale», *Archives of General Psychiatry*, 12, σ. 63-70.

—, (1972), «A cross-cultural survey of depressive symptomatology in normal adults», *Journal of Cross-Cultural Psychology*, 3, σ. 177-183.